

Bezduvodne obohaceni v navhru ceskeho obcanskeho zakoniku - z evropske perspektivy

Citation for published version (APA):

Smits, J. M. (2009). Bezduvodne obohaceni v navhru ceskeho obcanskeho zakoniku - z evropske perspektivy. In J. Svestka, J. Dvorak, & L. Tichy (Eds.), *Sbornik stati z diskusnich for o rekodifikaci obcanskeho prava* (pp. 66-74). IFEC.

Document status and date:

Published: 01/01/2009

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ V NÁVRHU ČESKÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU – Z EVROPSKÉ PERSPEKTIVY

prof. Dr. Jan Smits

I. Úvod

V části čtvrté návrhu občanského zákoníku¹⁾ o quasi kontraktch, a to v § 2721-2733 se nacházejí ustanovení o bezdůvodném obohacení v pododdlu 4. Tento příspěvek se pokouší analyzovat tato ustanovení z evropské perspektivy. To znamená, že předně podáme přehled o tom, jak je bezdůvodné obohacení chápáno v několika národních jurisdikcích (část II). Poté budeme analyzovat ustanovení návrhu společného referenčního rámce, který se snaží nabídnout Evropské model úpravy této oblasti práva a je tedy modelem i pro českého zákonodávce (část III). Část IV odpovídá na otázku, jak se český návrh vyjímá v této souvislosti a do jaké míry se podobá tomu či onomu chápání bezdůvodného obohacení v národních právních systémech anebo v evropském modelu, přičemž se tato část omezuje na analýzu pouze několika aktuálních návrhů, neboť další otázky jsou analyzovány v jiných příspěvcích tohoto sborníku.

II. Přístupy národních právních řádů k bezdůvodnému obohacení: nalézání podobností a rozdílu

Členové státy Evropské unie sdílí několik aspektů práva bezdůvodného obohacení.²⁾ Nejdůležitějším je, že existuje obecná maxima, která je pravděpodobně do určité míry společná všem jurisdikcím. Obsahem této maximy, která je vy-

jádrem již v Digestech,³⁾ je, že nikdo se nemá obohacit na náklady jiného. Je to však maxima, nikoliv právní pravidlo, protože má širokou abstraktní povahu, (v římském pojetí je dokonce její část „bezdůvodné – nespravedlivé“ vymechána), mnohde pouze obohacení jedné strany nedává důvod k vzniku nároku, ale ve zvláštních případech být základem nároku může, jsou-li splněny další požadavky. V těchto požadavcích se liší jedna jurisdikce od druhé.

Máme-li obecný princip, který je společný pro celé obligátní právo, není obtížné najít, a to jak ve smluvním, tak v deliktním právu, mnoho případů, které mohou být chápány jako prevence bezdůvodného obohacení. To velmi dobře vyjádřil francouzský učenec André Tunc, když srovnával obecné ustanovení o deliktu s principy předcházejícími vzniku bezdůvodného obohacení.⁴⁾

To je přístup, ve kterém zásada namířená proti vzniku bezdůvodného obohacení je chápána jako stavební kámen k lepšímu pochopení systému soukromého práva: číni systém srozumitelnějším. Současně v konkrétních případech může být tento princip použit jako argument, který nám dovolí převést či poukázat kompenzaci na úkor strany, která byla nespravedlivě obohacena – pokud nám to dovolí jiné požadavky. V tomto smyslu je uznáván obecný princip proti bezdůvodnému obohacení jak v kontinentálním, tak anglosaském právu a jejich tradicích.

Druhý aspekt, který je společný většině evropských právních systémů, je možnost velmi specifických nároků z bezdůvodného obohacení. V obecné rovnině existují tři požadavky, které musí být splněny dříve, než je nárok uplatněn. Zpravidla musí existovat obohacení, zadruhé obohacení musí být bezdůvodné a zatřetí obohacení musí být na úkor druhé osoby, tedy žalobce.

Vedle těchto tří společných požadavků existuje celá řada důležitých rozdílných ohledně výstavy či chápání bezdůvodného obohacení.⁵⁾ Existují tři zásadně rozdílná pojetí. Zpravidla celá řada kontinentálních právních systémů rozlišuje mezi přetřím medietim (*condictio indebiti*) na straně jedné a bezdůvodným obohacením na straně druhé. To je případ mimo jiné Francie, Itálie, Nizozemí a Španělska. Žaloba z bezdůvodného placení je zaměřena k zpětému převodu (plátba nebyla splatná nebo řádná a je bezvýznamná, zde její hodnota zvýšila příjemcův majetek či nikoliv). Vedle této žaloby umožňuje celá řada shora uvedených zemí obecnou žalobu z bezdůvodného obohacení nebo alespoň nároky v analogických případech, které jsou upraveny v jejich občanských zákonících. Tyto žaloby mají zpravidla základ v soudcovském právu.⁶⁾

¹⁾ Pomponius, Dig. 50,17,206: „Iure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiores.“

²⁾ Mezeaud, Tunc, *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle*, díl VI, Paříž, 1961, 17.

³⁾ K rozdílným pojetím viz např.: J. du Plessis, *Towards a Rational Structure of Liability for Unjustified Enrichment: Thoughts from Two Jurisdictions*, 2005 *South African Law Journal* 39 a násl.

⁴⁾ Pro francouzské právo viz např. důležitý případ *Boullier*: 15. června 1892, S. 1893,1.28, pro

¹⁾ Používal jsem anglický překlad návrhu, který pochází z června roku 2008.

²⁾ Obecný přehled viz in D. Visser, *Unjustified Enrichment in Comparative Perspective*, in: M. Reimann, R. Zimmermann (eds.), *The Oxford Handbook of Comparative Law* 2006, 969 a násl., D. Visser, *Unjustified Enrichment*, in J. M. Smits (ed.), *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*, 2006, 267 a násl., J. Gordley, A. von Mehren, *An Introduction to the Comparative Study of Private Law*, Readings, *Cases Materials* 2006, 552 a násl., R. Zimmermann (ed.), *Grundstrukturen eines Europäischen Bereicherungsrecht* 2005, J. Beatson, E. J. H. Schrage, (eds.), *Casebooks on the Common Law of Europe: Unjustified Enrichment* 2003, D. Johnson, R. Zimmermann (eds.), *Unjustified Enrichment, Key Issues in Comparative Perspective* 2002, E. J. H. Schrage (ed.), *Unjust Enrichment and the Law of Contract*, 2001.

BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ V NÁVRHU ČESKÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU – – Z EVROPSKÉ PERSPEKTIVY

prof. Dr. Jan Smits

I. Úvod

V části čtvrté návrhu občanského zákoníku¹⁾ o quasi kontraktech, a to v § 2721-2733 se nacházejí ustanovení o bezdůvodném obohacení v pododdlu 4. Tento příspěvek se pokouší analyzovat tato ustanovení z evropské perspektivy. To znamená, že předně podáme přehled o tom, jak je bezdůvodné obohacení chápáno v několika národních jurisdikcích (část II). Poté budeme analyzovat ustanovení návrhu společného referenčního rámce, který se snaží nabídnout Evropské model úpravy této oblasti práva a je tedy modelem i pro českého zákonodávce (část III). Část IV odpovídá na otázku, jak se český návrh vyjímá v této souvislosti a do jaké míry se podobá tomu či onomu chápání bezdůvodného obohacení v národních právních systémech anebo v evropském modelu, přičemž se tato část omezuje na analýzu pouze několika okruhů návrhu, neboť další otázky jsou analyzovány v jiných příspěvcích tohoto sborníku.

II. Přístupy národních právních řádů k bezdůvodnému obohacení: nalezení podobností a rozdílů

Členské státy Evropské unie sdílí několik aspektů práva bezdůvodného obohacení.²⁾ Nejdůležitějším je, že existuje obecná maxima, která je pravděpodobně do určité míry společná všem jurisdikcím. Obsahem této maximy, která je vy-

¹⁾ Používal jsem anglický překlad návrhu, který pochází z června roku 2008.

²⁾ Obecný přehled viz in D. Visser, *Unjustified Enrichment in Comparative Law* 2006, 969 a násled. D. Visser, *Unjustified Enrichment*, in J. M. Smits (ed.), *Encyclopedia of Comparative Law*, 2006, 267 a násled., J. Gordley, A. von Mehren, *An Introduction to the Comparative Study of Private Law*, *Readings, Cases Materials* 2006, 552 a násled., R. Zimmermann (ed.), *Grundstruktur eines Europäischen Bereicherungsrecht* 2005, J. Beatson, E. J. H. Schrage, (eds.), *Casbooks on the Common Law of Europe: Unjustified Enrichment* 2003, D. Johnson, R. Zimmermann (eds.), *Unjustified Enrichment, Key Issues in Comparative Perspective* 2002, E. J. H. Schrage (ed.), *Unjust Enrichment and the Law of Contract*, 2001.

jádrěna již v *Digestech*,³⁾ je, že někdo se nemá obohacit na náklady jiného. Je to však maxima, nikoliv právní pravidlo, protože má širokou abstraktní povahu, (v římském pojetí je dokonce její část „bezdůvodné – nespravedlivé“ vynechána); mnohde pouhé obohacení jedné strany nedává důvod k vzniku nároku, ale ve zvláštních případech být základem nároku může, jsou-li splněny další požadavky. V těchto požadavcích se liší jedna jurisdikce od druhé.

Máme-li obecný princip, který je společný pro celé obligacní právo, není obtížné najít, a to jak ve smluvním, tak v deliktním právu, mnoho případů, které mohou být chápány jako prevence bezdůvodného obohacení. To velmi dobře vyjádřil francouzský učenec André Turc, když srovnával obecní ustanovení o deliktu s principy předcházejícími vzniku bezdůvodného obohacení.⁴⁾

To je přístup, ve kterém zásada namířená proti vzniku bezdůvodného obohacení je chápána jako stavební kámen k lepšímu pochopení systému soukromého práva: číni systém srozumitelnějším. Současně v konkrétních případech může být tento princip použit jako argument, který nám dovoří převést či poukázat kompenzaci na úkor strany, která byla nespravedlivě obohacena – pokud nám to dovoří jiné požadavky. V tomto smyslu je uznáván obecný princip proti bezdůvodnému obohacení jak v kontinentálním, tak anglosaském právu a jejich tradicích.

Druhý aspekt, který je společný většině evropských právních systémů, je možnost velmi specifických nároků z bezdůvodného obohacení. V obecné rovině existují tři požadavky, které musí být splněny dříve, než je nárok uplatněn. Zaprvé musí existovat obohacení, zadruhé obohacení musí být bezdůvodné a zatřetí obohacení musí být na úkor druhé osoby, tedy žalobce.

Vedle těchto tří společných požadavků existuje celá řada dležitých rozdílů, ohledně výstavby či chápání bezdůvodného obohacení.⁵⁾ Existují tři zásadně rozdílná pojetí. Zaprvé celá řada kontinentálních právních systémů rozlišuje mezi plněním nedílnu (*condictio indebiti*) na straně jedné a bezdůvodným obohacením na straně druhé. To je případ mimo jiné Francie, Itálie, Nizozemí a Španělska. Žaloba z bezdůvodného placení je zaměřena k zpětému převodu (platba nebyla splatná nebo řádná a je bezvýznamná, zda její hodnota zryšila příjemcův majetek či nikoliv). Vedle této žaloby umožňuje celá řada shora uvedených zemí obecnou žalobu z bezdůvodného obohacení nebo alespoň nárok v analogických případech, které jsou upraveny v jejich občanských zákonících. Tyto žaloby mají zpravidla základ v soudcovském právu.⁶⁾

³⁾ Pomponius, *Dig.* 50, 17, 206: „Iure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiores.“

⁴⁾ Marraud, Turc, *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle*, díl VI, Paříž, 1961, 17.

⁵⁾ K rozdílným pojetím viz např.: J. du Plessis, *Towards a Rational Structure of Liability for Unjustified Enrichment: Thoughts from Two Jurisdictions*, 2005 *South African Law Journal* 39 a násled.

⁶⁾ Pro francouzské právo viz např. dležitý případ *Boullière*: 15. června 1892, S. 1893 I. 28, pro

Zadruhé existuje německé rozlišování mezi několika typy nároků z obohacení. Toto rozlišování nachází svůj základ v dílech Wilburga a von Caemmerera.⁷⁾ Vedle tzv. Leistungskonditionen (obohacení je založeno na plnění nebo převodu bez právního základu) a Eingriffskonditionen (žalovány zásadne do majetku jiné strany),⁸⁾ se uznávají ještě další dva typy restitučních nároků. Jeden se týká zvěštění majetku žalovaného na úkor žalobce a druhý se týká zaplacení dluhu žalovaného.

Konečně existuje třetí způsob chápání bezdůvodného obohacení. V pří-
stupu shora zmíněných, je těžiště umístěno na prvku bezdůvodnosti (*sine causa*): obohacení se uskutečnilo bez právního základu před tím, než žalobce mohl požadovat náhradu. Třetí přístup se soustředí na pozitivní důvod, který činí obohacení bezdůvodným: pouze existuje-li takový pozitivní důvod (žřejmě faktory zakládajícími bezdůvodnost) jsou ony, neočekávaná záněta, odpadnutí protiplnění – plácení a protiprávnost), může být nárok připustný. To je přístup anglického práva: i při akceptaci obecné žaloby, je třeba rozlišovat několik typů restituční. Byl to Peter Birks, kdo sehnal významnou roli při vzniku anglického práva restituční a rozlišování mezi různými typy nároků či žalob, i když – pokud je mi známo – v roce 2003⁹⁾ změnil svůj názor a akceptoval kontinentální přístup, který dovoluje žalobu v případě obohacení „bez právního základu“.

Z mého pohledu existuje přesto třetí aspekt, ve kterém se evropská pojetí sblíží. Je to místo, kde se právo restituční odlišuje v jednom důležitém aspektu od jiných částí obligatorního práva. Zatímco smluvní a deliktivní právo jsou velmi celistvé soubory právních předpisů, právo bezdůvodného obohacení je podstatně méně koherentní. Jak uvádí James Gordley: „právo restituční nespočívá na pevné zásadě, ale na „potřebě zaplňovat mezery v rozličných případech jiných oblastí práva.“¹⁰⁾ Stopy reziduálního charakteru práva restituční mohou být nalezeny ve všech významných právních řádech. V Německu není typologie Wilburga a von Caemmerera nahrazena jako vyčerpávající: existují i jiné případy, ve kterých mohou být povoleny restituční nároky a je obtížné tyto další případy strukturálně celistvým způsobem. Anglické právo zápasilo dlouhou dobu, než našlo vhodné místo pro nároky z obohacení. V mnoha jurisdikcích je stálý boj o rozsah, ve kterém je žaloba z obohacení subsidiární ve vztahu k smluvním nárokům a nárokům

anglické právo Lipkin Gorman v. Karmanle Ltd. [1991] 2 AC 548 a pro nizozemské právo Hoge Raad 30. ledna 1959, NJ 1959, 548 (Quint/Té Poel).

⁷⁾ Pro přehled viz např.: Gordley, *Foundations of Private Law*, o.c., 420.

⁸⁾ Viz např.: Visser, *Oxford Handbook*, o.c., 969 ff., který konstatuje (p. 997), že různorodé národní přístupy si nejsou tak docela vzdálené.

⁹⁾ P. Birks, *Unjust Enrichment* (2003), 87 a násled. K. přístupu, který zastával předtím viz např.: Birks, *An Introduction to the Law of Restitution* (1985).

¹⁰⁾ Gordley, *Foundations of Private Law*, o.c., 417.

z deliktů.¹¹⁾ Je tedy zřejmé, že umístění práva obohacení v obligatorním právu jako celku, je nejasné.¹²⁾

III. Neoprávněné obohacení v návrhu Společného referenčního rámce

Po prohlédnutí po různorodých národních řešeních v rámci Evropy v předchozím oddíle se nyní pokusíme zjistit, jestli existuje ideální evropský model. Jednoznačně se nabízí začít tento průzkum pohledem na návrh společného referenčního rámce (Draft Common Frame of Reference – dále též DCFR), který byl zveřejněn v roce 2008.¹³⁾ DCFR byl představen Evropské komisí jako výsledek jejího zadání rozvoje evropského *acquis*. Ve své zprávě o Evropském smluvním právu z roku 2004,¹⁴⁾ Komise naznačila, že „definice, principy a modelová pravidla“ pro evropské smluvní právo by měly být připravovány s úmyslem zlepšit kvalitu a celkovou konzistentnost existujících norem.

Podle svých návrhů má Společný referenční rámec různorodé cíle.¹⁵⁾ Za prvé je možným modelem pro politickou normu: představený text je akademickým dílem a teprve Evropská komise rozhodne, zda jej užije za stavební kámen při revizi současněho *acquis* nebo při navrhování nových směrnic. Za druhé, autoři chtěli vytvořit CFR jako akademický text pro právní vědu a pro účely vzdělávání. Zdůraznili, že CFR rozšíří znalosti soukromého práva v jurisdikcích jednotlivých členských států EU a že částečně „pomůže ukázat, nakolik se soukromé právo v jednotlivých zemích podobá, a že poskytne vzájemné stimuly pro další rozvoj a – v neposlední řadě – ukáže, nakolik mohou být jednotlivé soukromoprávní úpravy považovány za regionální variace společného evropského dědictví.“¹⁶⁾ Za třetí, ze stejného důvodu jako před ním publikované Principy evropského závazkového práva (PECL), může být CFR zdrojem inspirace pro národní soudy, ESD a pro národní zákonodárce.

Zopakujme, že hlavním cílem konečného CFR (který bude dokončen

¹¹⁾ Cf. H. J. van Kooten, *The Structure of Unjustified Enrichment in Dutch Law, with References to German, French and Italian Law*, in: Zimmermann (ed.), *Grundstruktur*, op. cit. v pozn. 2, 221 a násled.

¹²⁾ To je zpracováno např. v: J. M. Smits, *A European Law on Unjustified Enrichment? A Critical View of the Law of Restitution in the Draft Common Frame of Reference*, 2008 *Stellenbosch Law Review*, 179 a násled.

¹³⁾ C. von Bar, E. Clive and H. Schulte-Nölke (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference, Interim Outline Edition* (2008). Text je též dostupný přes: <<http://www.law-net.eu>>.

¹⁴⁾ Communication on European Contract Law and the Revision of the *Acquis*: the Way Forward, COM (2004) 651 final, *OJEC* 2005.

¹⁵⁾ *Draft CFR*, op. cit. v pozn. 13, 6 a násled.

¹⁶⁾ *Draft CFR*, op. cit. v pozn. 13, 6.

v roce 2009) je sloužit jako příručka pro evropského zákonodávce:¹⁷⁾ může jej být užito, tam, kde to bude vhodné,¹⁸⁾ pro návrh nových směrnic nebo pro analýzu existujícího *acquis*. V žádném případě se nejedná o závazný nástroj pro evropské zákonodávce či členské státy¹⁹⁾ – jeho autorita by měla být odvozena čistě z kvality jeho ustanovení.

Z deseti knih Návrhu CFR se kniha č. VII věnuje bezdůvodnému obohacení. Obsahuje sedm kapitol (oddílů) s 23 rozdílnými ustanoveními (modelovými pravidly). Nanesičství k nim nejsou přidány ani komentáře, ani příklady. To činí jejich adekvátní zhodnocení obtížným. Ustanovení téměř doslovně sledují Principy evropského práva bezdůvodného obohacení tak, jak byly nedávno Studijní skupinou pro Evropský občanský zákoník publikovány na internetu.²⁰⁾

Hlavní ustanovení Knihy VII je článek VII. – 1:101:

„(1) Osoba, která získá bezdůvodné obohacení, které je přičitatelné k něčí újmě, je povinna jej vrátit.

(2) Toto pravidlo se použije pouze ve shodě s následujícími ustanoveními této knihy.“

Toto je následováno ještě článkem VII. – 2:101 věnujícím se okolnostem, za nichž je obohacení bezdůvodné:

„(1) Obohacení je bezdůvodné, pakliže

(a) obohacený nemá proti poškozenému nárok na plnění z důvodu smlouvy nebo jiného právního úkonu, soudního nařízení nebo jiného zákonného důvodu nebo

(b) poškozená osoba nephila svobodně či phila omylem.

(2) Jestliže smlouva nebo soudní rozhodnutí, soudní nařízení nebo právní norma vyjmenovaná v odstavci (1)(a) je absolutně neplatná, zrušena nebo jinak zpětně učiněna neplatnou, stává se tím obohacený neoprávněným k přijetí plnění.

(3) Obohacený je však považován za oprávněného, jestliže smyslem právní normy vykládané podle zásady dobrých mravů je ponechání si obohacení nabyvatelem.

(4) Obohacení je dále neoprávněné, jestliže:

(a) je poškozená osoba poskytla:

(i) pro nedovoleny důvod, nebo

¹⁷⁾ Communication 2004, op. cit. v pozn. 14.

¹⁸⁾ Communication 2004, op. cit. v pozn. 3.

¹⁹⁾ Communication 2004, op. cit. v pozn. 6.

²⁰⁾ Upravená verze z 27. února 2006, dostupná přes <http://www.sgeccr.net>. Komentář k těmto principům doposud není dostupný, ale má být obsažen ve sborníku v rámci série *Principles of European Law* plánované na rok 2009.

(ii) s předpokladem, který nenasít;

(b) obohacená osoba o takovém důvodu nebo předpokladu věděla, nebo rozumně vědět měla;

(c) obohacená osoba přijala, nebo vědomě předstírala, že přijímá podmínku, že obohacení bude za takových okolností vráceno.

Tři aspekty těchto principů si vyžadují bližší pozornosti. Za prvé, při srovnání s národním systémem úpravy práva bezdůvodného obohacení je jasné, že návrh CFR neseleduje žádný z existujících národních přístupů. Odvrací se tím jednak od dvoutrovné struktury zásady *conditio inlebiti* v rámci soukromého práva a jednak od dalších nároků na vydání neoprávněného obohacení. Stejně tak není dodržováno rozlišování německé jurisprudence na *Leistungskonditionen* a *Nichtleistungskonditionen*. Namísto toho je zde integrován systém, v rámci kterého jsou všechny nároky ovládnuty souborem sjednocených požadavků.²¹⁾ Nicméně ne všechny nároky jsou obsaženy v knize VII. ustanovení o nároku na vrácení z důvodů odstoupení od smlouvy a z důvodu jejího zrušení jsou zakotveny v článku III. – 3:511 a násl. Hlavní pravidlo, kterým je strážena oprávněna k navrácení užítka, který byl získán za závazku před skončením smlouvy, bylo obsaženo již v Principech evropského smluvního práva (PECL).²²⁾

Za druhé, je vhodné poznamenat, že předehozí náhledy na obohacující nároky byly čiměny z pohledu odpůrce (obohacené osoby). Otázkou tedy zůstává, jestli odpůrce nabyl obohacení neoprávněnou cestou, což nutí soudy zkoumat jednotlivé faktory uváděné v článku VII. – 2:101. Tento přístup se blíží pozici anglického práva, v jehož rámci musí být bezprávný faktor identifikován před tím, než může být vůbec uplatněn nárok. Nicméně na rozdíl od anglického práva jsou faktory uváděné v článku VII. – 2:101 formulovány mnohem abstraktněji.

Za třetí, je důležité zmínit, že se návrh nehlásí k principu subsidiarity.²³⁾ Na místo toho je zde uplatněna volná konkurence mezi uplatněním nároku na vydání bezdůvodného obohacení a dalšími nároky. V národních jurisdikcích je taková konkurence vřimána jako možná hrozba pro další oblasti soukromého práva, neboť tím může být nahlodána koherentní struktura této oblasti: jestliže je obohacovací nárok takto volně použitelný, může to znamenat, že závazkové a deliktivní právo bude stranami obcházeno tím, že se budou namísto toho uchýlovat právě k obohacovacím nárokům. To je také důvod, proč v Itálii a ve Francii má obohacovací nárok subsidiární povahu.²⁴⁾ Navrhovatelé se tím však nezdají

²¹⁾ Swann, in: Zimmermann (ed.), *Grundstrukturen*, op. cit. v pozn. 2, 275.

²²⁾ Srovnaj čl. 9:307-309, 4:115 a 15:104 PECL.

²³⁾ Viz čl. VII. – 7:102 DCFR.

²⁴⁾ Toto je již méně zřejmé v německém a nizozemském právu. Viz k tomu: Beaton & Schrage (eds.), op. cit. v pozn. 2, 425 a násl.

být znepokojeni: tvrdí totiž, že právo neoprávněného obohacení má pouze doplňkový charakter.²⁵⁾

VI. Návrh českého občanského zákoníku: Některé otázky

Jak koresponduje návrh nového českého občanského zákoníku s evropským modelem? V rámci tohoto příspěvku bych jej chtěl zkoumat zejména za tří hledisek, které byly zmíněny již ve III. oddílu: existence všeobecné maximy, systematická rozdílných postupů a otázka subsidiarity obohacovacího nároku. Tyto poznámky ohledně návrhu OZ ovšem vyvozují pouze na základě svých znalostí ustanovení a bez přístupu k důležitým materiálům v češtině.

Za prvé, návrh se skutečně hlásí k všeobecnému principu neoprávněného obohacení a jeho pevnému místu v soukromoprávní tradici. Ustanovení § 2721 (1) návrhu OZ říká:

Kdo se na úkor jiného bez spravedlivého důvodu obohátí, musí ochuzenému vydat, ač se obohátí.

Smysl § 2721 (1) je podobný jako čl. VII. – 1:101 DCFR, přestože aspekt „ochuzení“ (poškození) je v české verzi poněkud méně jasný.

Zajímavějším bude, podíváme-li se na druhý zmiňovaný bod: strukturu ustanovení návrhu OZ. Je zde sledováno tradiční dělení na plnění nedluhu a bezdůvodné obohacení (jako v římském systému), německý přístup vyjádřený rozlišením *Leistungskondition* a *Nichtleistungskondition*, nebo anglické pojetí definice faktorů způsobujících neoprávněnost? Jsem toho názoru, že návrh nestuduje základy z těchto přístupů, ale vytváří kombinaci prvního a třetího přístupu. Na jednu stranu je v § 2721 (2) definováno, kdy dochází k bezdůvodnému obohacení. Ustanovení říká:

„Bezdvoudné se obohátí zvláště ten, kdo získá majetkový prospěch plněním bez právního důvodu, plněním z právního důvodu, který odpadá, protiprávním úctím cizí hodnoty nebo tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám.“

Po tomto shrnutí specifických případů je zde zvláštní ustanovení o plnění nedluhu. V § 2724 (1) se píše:

Plátci-li strana, aniž tu byl plátný závazek, má právo na vrácení toho, co plnila. První-li obě strany, může každá ze stran požadovat, aby jí druhá strana vydala, co získala; druhé strany namírnou vzájemnost plnění tím není dotčeno. Totéž platí i v případě, byl-li závazek zrušen.

Tato kombinace definic různých případů bezdůvodného obohacení v § 2721 a přijetí ustanovení o jednání vedoucím k plnění nedluhu v § 2724 vzbuzuje dvě otázky.

²⁵⁾ Swann, in: Zimmermann (ed.), *Grundstrukturen*, cit. dílo, 271.

Za prvé, jestliže výčet případů v § 2721 (2) má být považován za taxativní, je tímto ustanovením sledováno, aby ostatní případy nemohly být považovány za bezdůvodné obohacení obohacení? Domnívám se, že návrh má za cíl sledovat soukromoprávní přístup přijetí všeobecné klauzule pro neoprávněné obohacení a že tedy odpověď na předchozí otázku by měla být negativní. Bylo by dobré učit tuto skutečnost v dotčeném ustanovení jasnější. V nizozemském občanském zákoníku z roku 1992, čl. 6:212 je například uvedeno následující:

„Kdo se na účet jiného bezdůvodně obohátí, je v přiměřené době povinen nahradit poškozeného jemu až do výše vlastního obohacení.“

Toto ustanovení nechává zcela otevřeným, kdy je obohacení bezdůvodné. Dobrým důvodem pro takový přístup je, že nikdo nemůže dopředu vědět, kdy bude nutné tohoto ustanovení užít pro zaplnění mezery nebo nápravy nespravedlivého následku: Nelze předpovídat, kdy budeme potřebovat ustanovení o neoprávněném obohacení, jakožto zdroj quasizávazku. To je ostatně nejvyšší výhodu generální klauzule bezdůvodného obohacení: Důvěřujeme soudům, že budou aplikovat generální klauzuli v případech, kdy to bude vhodné.

Další otázkou je, je-li dostatečně jasné, že ustanovení § 2721 a § 2724 jsou odlišnými základy pro různá jednání zakládající bezdůvodné obohacení. Domnívám se, že jednání naplňující plnění nedluhu dle návrhu v § 2724 a požadavky na jednání naplňující znaky bezdůvodného obohacení by se neměly navzájem překrývat. To by mělo být stanoveno jasněji, než je tomu v současném textu. Je tomu tak ve všech systémech právních řádů. Plnění nedluhu je jednání oddělené od všeobecného obohacovacího nároku. Zdá se, že DCFR následuje odlišný přístup, ovšem to by mělo být také předmětem kritiky.²⁶⁾

Za třetí je zde otázka, zda je obohacovací nárok subsidiární. § 2722 návrhu je v tomto směru jednoznačný. Stojí v něm:

„Lze-li uplatnit jiné právo na náhradu ztráty, nelze v tomto rozsahu uplatnit právo na vydání bezdůvodného obohacení.“

Zde je vyjádřen správný přístup. Ačkoliv může insinuat bezdůvodného obohacení podstatnou celek závazkového práva, měl by přesto hrát roli podpůrnou a být užíván jen tehdy, nelze-li nárok uplatnit prostřednictvím institutu smlouvy či deliktu.

Je dobré si uvědomit, že je-li princip subsidiarity zachován, má to významné důsledky pro praxi: v případě výměny zboží či služeb bez formální (pisemné) smlouvy. Ukázkou v anglickém právu je např. případ *British Steel v. Cleveland*

²⁶⁾ Taková kritika je obsažena např. v: J. M. Smits & V. Mak, *Common-Core Evaluation of Book VII (Unjustified Enrichment)*, in: Luisa Antonelli & Francesca Fiorentini (eds.), *A Critical Review of the Draft CFR* (připravováno pro rok 2009).

Bridge and Engineering, ve kterém společnost British Steel vyjednávala s Cleveland Bridge o koupi ocelových spojů. Během vyjednávání vyzvala společnost Cleveland Bridge dopisem British Steel, aby na zakázce začala pracovat. Během vzájemného vyjednávání se tak stalo, že již byly hotovy, ale nikoliv zaplacené téměř všechny spojnice. British Steel pak nárokovala zaplacení i přes absenci smlouvy, a to na základě přiměřené hodnoty spojníc. Robert J. Goff rozuměl takovému požadavku, ale měl problém s nalezením právního důvodu. Začátek práce na spojnících neznamenal nutně, že zde byla uzavřena smlouva: strany stále vyjednávaly a bylo v tu chvíli nemožné s jistotou říci, jaké budou konkrétní smluvní podmínky. Nakonec Goff došel k následujícímu závěru, který již považoval za dostatečný první důvod.²⁰

„V mém rozsudku je analýza situace následující: Obě strany zcela jistě pochtily s možností uzavření smlouvy. Za těchto okolností v úmyslu uzavřít dodávku sledovanou vyjednávanou smlouvou jedna strana vyzvala druhou, aby začala s výrobou a druhá s touto výzvou souhlasila. Jestliže později, jak bylo předpokládáno, by byla smlouva uzavřena, tato činnost by byla považována jako plnění podle smlouvy. Jestliže ovšem, v rozporu s očekáváním, smlouva uzavřena nebyla, pak provedení práce nelze přičítat k žádné smlouvě, neboť její podání by nemohou být určeny. Právo pak jednoduše vyvstává závazek za stranou, která vyzvala, aby uzavřela přiměřenou sumu za takovou práci, která byla vykonána ve shodě s takovou výzvou. Takový závazek nazýváme quasi-kontraktem, nebo, jak se nyní říká, restitucí.“

Tento případ ilustruje, jak slouží opatření proti bezdůvodnému obohacení jako ustanovení pro restituci nároků. V mnoha jiných právních řádech by byl takový nárok považován za závazkový. S velkým důrazem na subsidiaritu obhacovací nároků by tak dle nové české úpravy měly české soudy řešit podobné případy obdobně a dávat přednost řešení na základě smluvních nároků a nikoliv na základě ustanovení § 2721.

V. Shrnutí

Výše uvedené ukazuje, že návrh kapitoly o quasi-kontraktech je ve shodě s ustanoveními, jakými evropské země upravují nároky na bezdůvodné obohacení. Současně však nesleduje ani jeden z výše uvedených modelů a představuje spíše kombinaci více různorodých přístupů.

²⁰ [1984] 1 All ER 504, at 511.

BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ, ZÁKLADNÍ POJMY A NÁVRH OBČANSKÉHO ZÁKONÍKA

BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ, ZÁKLADNÍ POJMY A NÁVRH OZ

prof. JUDr. Luboš Tichý

I. Vymezení problematiky, terminologie

Účelem této studie je podat bližší vysvětlení základních kategorií oblasti, jež není, a to nejen u nás, v popředí zájmu právní doktríny. I když – jak uvidíme na příkladu Německa a Anglie – je to právě právní věda, která podnítila zásadní rozvoj chápání i právní úpravy bezdůvodného obohacení (též BO).

Postupujeme na základě analýzy vývojových tendencí, a to srovnávacím způsobem. Výklad základních pojmů předpokládá i výzkum přesahující pozitivně právní úpravy. Vycházíme proto zejména z literatury a soudní praxe. Naše studie směřuje nejen ke zvýšení obecného povědomí o bezdůvodném obohacení a je tedy podnětem k diskusi o tomto jevu, ale využívá mimořádné příležitosti přispět k tvorbě právní úpravy relevantní části návrhu občanského zákoníku (na niž se autor v poslední fázi přípravy, jako člen tzv. minijámy též podílel). Podnětem k tomu, a tedy důvodem k vylepšení stávajícího znění návrhu jsou poznatky, k nimž dospívá především „evropská“ právní doktrína v nadnárodních souvislostech. Jejich text (viz např. PECL, DCFR či PICC) představuje mnohdy kompromis, jenž nemusí být vždy sám o sobě ideálním modelem. Proto je třeba sledovat i přípravné práce k těmto projektům jako je jejich návrh a diskuse o něm, včetně národních zkoušeností.

Přednětím příspěvkem je bezdůvodné obohacení – pojem, na jehož ořizování je samotný příspěvek zaměřen, neboť není úplně zřejmý. Přesto anebo právě proto je zapotřebí podat již na tomto místě jeho vymezení. Bezdůvodné obohacení chápeme jako přesun majetku (majetkových hodnot) z oprávněné dispozice jedné osoby nezávisle na zavěnění do dispozice (neoprávněné) jiného subjektu a s tím spojené následky. Odpovědností z BO rozumíme souhrn práv a povinností osob, v jejichž neoprávněné dispozici se přesunují majetek nachází, a to bez ohledu na okolnosti, zda se tato osoba na jeho posunu podílela či nikoliv. Vztahy z BO jsou právní poměry vzniklé v důsledku BO.

Relativně omezenému zájmu o tuto oblast práva odpovídá i stav české právní terminologie, jež je nerozvinutá. To jen reflektuje určitou pojmovou zmatečností. Je proto jen logické přispět tímto článkem k rozvoji i v tomto směru tak, aby